

CIVIL FELKELŐK AZ 1956-OS FORRADALOMBAN

Általános jellemzők

Az 1956-os forradalom idején az egész főváros területén kisebb-nagyobb felkelő, majd nemzetőrségi csoportok alakultak. Tagjaik főleg fiatal munkásokból, segédmunkásokból rekrutálódtak, akiket meghurcolt, elkeserített, megalázott a sztálinista rendszer, az idősebbek közül többen megjárták a szovjet fogolytáborokat is. Ők egyetértettek a forradalom követeléseivel. Mások – kevesebben – inkább kalandvágyból, fegyverbirtoklásáért, később érvényesülési lehetőségekért csatlakoztak a forradalmárokhöz. Sajnos a felkelők szociológiai összetételével a kutatás még keveset foglalkozott. Összességében azonban megállapítható, hogy korántsem a legtudatosabb, legtájékozottabb társadalmi rétegek vettek részt a harcokban.

A fegyveres csoportok szerveződésének, történetének három szakaszát különböztethetjük meg:

A forradalom kitörésétől a fegyverszüneti tárgyalásokig (október 23-29.) tartó első időszakban a spontaneitásnak volt meghatározó szerepe. A különböző módon megszerzett fegyverekkel főleg kis létszámú felkelő csoportok alakultak egy-egy rátermett parancsnok irányítása alatt. A lakosság nagyobb része támogatta ezeket a csoportokat, melyek összetétele szinte óráról órára cserélődött. Legfőbb tevékenységük a harc volt a szovjetekkel, illetőleg az ÁVH-s, rendőri, honvédségi erők ellen.

A második szakasz az október 28-ai fordulat eredménye: akkor fogadta el a Központi Vezetőség a Politikai Bizottságnak azt a határozatát, amely az eseményeket forradalomként, szabadságharcként értékelte. A fegyverszünet idején jelentősen megnövekedett a csoportok létszáma: legtöbbszörükhez, mint tanácsadók és kiképzők, katonatisztek és soros katonák csatlakoztak, majd börtönből szabadult politikai és közbüntényes elítéltek is. Számos tárgyalás eredményeképpen, központi szervezéssel, katonai, rendőri és civil erők részvételével megkezdődött a nemzetőrség kialakítása. A felkelő csoportok nemzetőrségi egységekként immár legális keretek között tevékenykedtek. Munkájukért rendszeres zsoldot és egyenruhát ígértek nekik. A csoportok vezetői rendszerint katonai szervezeti formának megfelelően szakaszokra, rajokra osztották egységeiket, megszervezték az őrszolgálatot, megerősítették a fegyelmet, igyekeztek megelőzni (olykor sikertelenül) a kihágásokat. Ebben az időszakban a fegyveres csoportok legfőbb feladata az volt, hogy fenntartsák a rendet, a közbiztonságot, és segítsék a lakosság ellátását. Ezen kívül előállították a Rákosi-diktatúra kiszolgálóit (főleg az ÁVH-sokat és a pártvezetőket) abból a célból, hogy majd bíróság ítélkezzen felettük. A vétkes személyek kézre kerítésére sok helyütt „különleges csoportok” alakultak. Előfordult, hogy olyan ÁVH-sokat fogtak el (pl. Galambos István főhadnagyot), vagy olyanoknál tartottak lakásukban házkutatást (pl.: Gerő Tamás századosnál), akik 1957-58-ban közreműködtek a megtorlásban. Ezekben a napokban a külön utakat kereső Dudás József és „Nemzeti Bizottmánya” a Szabad Nép székházban mindinkább elszigetelődött. Október 30-án következett be a Budapesti

Pártbizottság épületének ostroma. Ebben főként a VII. és VIII. kerületi felkelők vettek részt. A Köztársaság téri épületet a már feloszlott ÁVH és a pártapparátus forradalom-ellenes központjának tartották a környéken. A pártház védelmére kiküldött honvédségi harcokoszlopok tévedésből az ostromlókat támogatták. Segítségükkel a tömeg elfoglalta az épületet, és kb. 12 foglyot meglincsel.

A harmadik időszak a november 4-ei szovjet támadástól a forradalom fegyveres levezetéséig tartott. Ekkortájt a felkelő csoportok száma, létszáma csökkent. (Több nemzetőregység az új agresszió hírére széteszlett. Főleg a katonák távoztak gyorsan – nem ritkán még a harcok előtt – mert belátták az ellenállás kilátástalanságát, vagy mert a csoportokra a radikálisabb civil vezetők nagyobb befolyást gyakoroltak.) Az ellenálló csoportok lassanként elveszítették a lakosság támogatását, növekedni kezdett körükben az elkéskedés, a gyanakvás; az árulók lázas keresése több esetben személyes tragédiához vezetett. A legtöbb felkelő nyugati, vagy ENSZ-támogatásra számítva tartott ki az óriási túlerővel szemben. A széteszlett csoportok számos tagja azonban fegyvertelenül is folytatta az ellenállást belföldön és külföldön egyaránt.

A civil fegyveresek aktivitása, ha tevékenységüket a forradalom kirobbanásától az utóvédharcok befejezéséig vizsgáljuk, négy összefüggő körzetben vált különösen jelentőssé:

1. A Középső Józsefváros és a Középső Ferencváros területén, vagyis Ferenc körút – József körút – Baross utca – Orczy út – Hámán Kató utca – Soroksári út által határolt területen.

2. A VII. kerület körüttől kifelé eső részén, a XIV. kerületi Cházár András utcáig, beleértve a Baross teret is.

3. A Széna téren és környékén.

4. Csepel északi és Pesterzsébet északnyugati részén.

E körzetek jelentőségét az is mutatja, hogy az itteni csoportok vették fel a kapcsolatot a politikai és/vagy katonai vezetőkkel a tüzszünet alatt, az ő képviselőik folytattak velük tárgyalásokat. A továbbiakban e négy körzet felkelőiről, a csoportok sajátos vonásairól lesz szó.

A VIII-IX. kerületi felkelők

A forradalom legtöbb áldozatot követelő csatái a Középső Józsefvárost és Középső Ferencvárost elválasztó Üllői úton, a Nagykörút és a Nagyvárad tér közötti részen, valamint a Nagykörúton a Boráros tér Baross utcai szakaszán voltak.

Ezen a területen már a forradalom első napjaiban kialakultak kisebb-nagyobb létszámú felkelő csoportok, amelyek (mint másutt is) főleg benzines palackokkal, géppisztolyokkal, kézigránátokkal vették fel a harcot a szovjet páncélosok ellen. A legsúlyosabb összecsapásokra a Nagykörút-Üllői út kereszteződésében került sor, a szovjet csapatok itt szenvedték el a legnagyobb veszteségeket. A legnagyobb hírnevet a stratégiai szempontból kiváló adottságú Corvin moziban összegyűlt csoport szerezte, olyannyira, hogy a magyar politikai és katonai vezetés, szovjet segédlettel, már október 25-étől meg akarta szervezni e bázis megsemmisítését. A 28-ára tervezett akciót Nagy Imre miniszterelnök

tiltakozása hiúsította meg. Természetesen a Corvin köziek harci sikereihez hozzájárultak a közvetlen környezetükben lévő VIII. és IX. kerületi felkelők, beleértve a Kilián laktnya fegyvereseit is. A VIII. kerületben kiemelkedő jelentőségre tett szert a Práter utcai általános iskolában berendezkedett csoport Ő. Nagy János és Konstantinidisz André parancsnoksága alatt. Ez volt valószínűleg a legnépesebb felkelő-bázis. Ezen kívül még a környéken tevékenykedett a Vajdahunyad utcai egység (parancsnokok: Kiss Károly honvéd és Jánoki Attila) és a Kisfaludy utcai két csoport (parancsnokok: Kasza János és Fáncsik György, civilben anyagellenőr). Elvileg ezek az egységek is a Corvin parancsnoksága alá tartoztak, valójában azonban – különösen a forradalom első időszakában –, bár kölcsönösen biztosították egymást és egyeztették jelszavaikat, egymástól függetlenül tevékenykedtek. Ugyanez volt a helyzet a IX. kerületi csoportoknál is, de a két kerület felkelői között – noha gyakran harcoltak együtt – a rendelkezésünkre álló adatok szerint semmilyen egyeztetés nem történt.

A Corvin közben október 26-ig, amíg a felkelők Iván Kovács László gödi munkást ismerték el parancsnokuknak, teljesen spontán módon jöttek-mentek a fegyveresek és a vezetőik is gyakran cserélődtek. Ezután viszont már szervezettebbé vált a Corvin közű csoport működése. Ekkoriban kerültek oda a Pongrátz fivérek is, akik rövid időn belül vezető szerepet vívtak ki maguknak.

A corvinisták képviselői még a tüzszüneti határozat előtt tárgyalásba bocsátkoztak a „barikád túlsó oldalával.” A szovjet főparancsnokság és a BM képviselője szabad elvonulás fejében fegyverletételre akarta bírni a felkelőket. A corvinista vezetők azonban 10 pontos ellenkövetelést fogalmaztak meg, melyből az is kiderült, hogy Nagy Imre helyett Veres Péter írott tartották legalkalmasabbnak egy új ideiglenes kormány megalakítására. (Nagy Imre abban az időben más csoportoknál sem volt népszerű, részint a statárium-rendelet, másrészt a Szabad Európa ellene irányuló kampánya folytán.)

A fegyverszüneti tárgyalásokban a felkelő csoportok közül a Corvin közieknek kiemelt szerep jutott. Számos alkalommal, különböző helyszíneken értekeztek a politikai, honvédségi, rendőrségi vezetőkkel önállóan (a Práter utcaikat is képviselve), vagy más egységek küldöttjeivel együtt. A pártközpontban tárgyalva az MDP vezetőivel szemben álló felek közös nyilatkozatot tettek: elismerik a Nagy Imre-kormányt, a kormány leszereli az ÁVH-t, a harcokban résztvevők pedig amnesztiában részesülnek. Megígérték nekik, hogy a felhívást közzéteszik a rádióban. Mivel ez elmaradt, a fegyverletételre sem került sor. A felkelők túlnyomó része egyetértett abban, hogy a szovjet csapatok budapesti kivonásáig nem adják ki kezükből a fegyvert, de annak megtörténte után a katonákkal és a rendőrökkel együtt közreműködnek a rend helyreállításában. A Corvin közben azonban akkorra már Iván Kováccsal szemben kialakult egy befolyásos csoport a Pongrátz testvérek, Antalóczi Sándor orvos és Bornemissza Tibor egyetemi tanársegéd vezetésével. Ők, áruást gyanítva, még a kivonuló szovjet csapatok biztosításában sem voltak hajlandók közreműködni. A konfliktus később tovább éleződött a Corvin vezetésén belül, mivel Pongrátzék lassanként mindenkiben árulót láttak. Maléter Pál ezredest, a „Kilián legendás parancsnokát” első számú közellenségnek tartották, Iván Kovács viszont méltónak vélte őt honvédelmi miniszterségre. Pongrátzék azt szerették volna, ha ezt a tisztséget Márton András ezredes, a Zrínyi Katonai Akadémia parancsnoka tölti be. November 1-jén (vagy 2-án) Márton és Solymosi ezredes közreműködésével

Pongrátzék leváltották Iván Kovácsot, főparancsnoknak Pongrátz Gergelyt nevezték ki. A megosztottság, a széthúzás azonban a továbbiakban sem szűnt meg.

Október 31-étől egyre jobban érvényesült a katonai szervezetség. Négy századot hoztak létre a Corvin moziban, a Kisfaludy utcában, és a Práter utcában lévő felkelők bevonásával. (Egyébként a közeli, és szintén jelentékeny Vajdahunyd utcai csoport továbbra is teljes függetlenséget élvezett, bár ténylegesen a Práter és a Kisfaludy utcai csoportoknak is maradt önállóságuk.) A főparancsnok mellett kinevezték a parancsnok-helyetteseket, század-, szakasz-, és rajparancsnokokat, katonai tanácsadókat (10-15 tisztet), az összekötőket, a páncélos-, a tüzér-, a hadtápparancsnokot, a gépkocsik és a kötőzhely parancsnokát. Rádiósokat, gépírónőket is alkalmaztak.

A Corvin főparancsnokság mindvégig a legrangosabb csoport maradt: a Karhatalmi Bizottságokon, a nemzetőrségi értekezleteken legnagyobb létszámban a corvinista küldöttek vettek részt és a 10 fős Operatív Bizottságba – Antalóczi és Iván Kovács személyében – ketten is bekerültek közülük.

A november 4-ei szovjet támadás váratlanul érte a corvinista nemzetőröket. Egy-két napos ellenállás után a névsorokat, igazolványokat megsemmisítve, parancsnokaik vezetésével kiürítették a bázishelyeiket. Kisebb részük és a Vajdahunyd utcai csoport folytatta e körzetben a fegyveres harcot november 7-8-ig.

Az Üllői út másik oldalán, a Középső-Ferencvárosban, két nagyobb felkelő-csoport alakult már október 24-én: a Berzenczey utcában Wágner István géplakatos parancsnokságával az úgynevezett „Göndör”-csoport és a Tompa utcai, amelynek vezetését 25-26-án Bárány János szerszámkészítő vette át. E csoportok nem csak a szovjet erőkkel, hanem a magyar rendőri és katonai alakulatokkal is több ízben harcba szálltak. A fegyverszünet idején a Tűzoltó utcai garázsban is létrejött Angyal István kezdeményezésére egy csoport a Berzenczey utcaiak egy részéből és a környék addig szervezetlenül harcoló fegyvereseiből. Angyal, parancsnoktársával, Csongovai Per Olaf filmrendezővel értelmiségi barátaik, kapcsolataik révén fontos szerephez jutott a fegyverszüneti tárgyalásokban. Csongovai bekerült a Nemzetőrség Operatív Bizottságába is. A civil fegyvereseket a Tűzoltó utcaiak képviselték a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány alakuló gyűlésén. Parancsnokaik, akik egyébként politikailag jóval képzetebbek voltak felkelő-társaik túlnyomó többségénél, nyíltan kommunistának vallották magukat. A politikai vezetők közül leginkább Kádár Jánossal igyekeztek kapcsolatot tartani, mivel a pártvezető személyében látták a legfőbb biztosítékot az új, demokratikus, szocialista rendszer konszolidálására. A Tompa utcaiak – az erre vonatkozó csekély számú forrás szerint – leginkább Tildy Zoltánban bíztak.

A fegyverszüneti időszak első felében mindhárom csoport kiegészítette, vagy megváltoztatta a bázishelyét. A Tűzoltó utcaiak elfoglalták a velük szemben lévő ÁVH-s garázst is, a Berzenczey utcaiak áttelepültek a Ferenc téri női rendőrszállásra, a Tompa utcaiak pedig kettéoszlottak. Egyik részük, miután Bárány János felvette a kapcsolatot Petrák Lajossal, az MDP titkos megbízásából működő Forradalmi Ifjúsági Szövetség vezetőjével, áthelyezte bázisát a Ráday utcai diákszállóba. A továbbiakban a politikailag járatos Petrákék befolyást gyakoroltak Bárányra. A Tompa utcában maradt részleg vezetője Mezei Lajos műszerész lett. A IX. kerületi nemzetőrségi egységek közül csak a Ferenc téri szerveződött katonai alakulatok mintájára.

A november 4-ei támadás álmukban érte a IX. kerületi nemzetőr csoportokat, jóllehet tudtak arról, hogy a szovjet csapatok folyamatosan szivárognak be Magyarországra. A Tűzoltó utcaiak főleg a Nagyvárad téren, az Üllői úton, a Mester és a Viola utcában csaptak össze az intervenciós csapatokkal. Kötélékeikben harcolt 22-24 besorozott ÁVH-s is, akiket a fegyverszünet idején az utcán vettek őrizetbe. A harcok idején a csoport parancsnokai minduntalanul kapcsolatot kerestek a szovjet katonai és a magyar politikai vezetőkkel a tűzszünet elérése érdekében. Egy ízben sikerült a szovjetekkel tárgyalóasztalhoz ülniük, de nem fogadták el az egyedüli lehetőségként felkínált feltétel nélküli fegyverletételt.

„Göndörék” a Ferenc téren, a Mester-, a Thaly Kálmán, végül (a Tűzoltó utcaiakkal közösen) a Viola utcában szálltak szembe a szovjet katonákkal. A Tompa-Ráday utcaiak leginkább a Ferenc körút két oldalán bocsátkoztak tűzharcba a bevonuló páncélosokkal. A IX. kerületi forradalmárok 4 napig védekeztek az óriási túlerővel szemben. November 8-án a Ferencvárosban gyakorlatilag megszűnt a fegyveres ellenállás.

A VIII-IX. kerületi felkelők kis része röpcédula-gyártással, sztrájkjal, szervezkedéssel folytatta a harcot.

A VII. kerületi felkelők

A VII. kerületben, a forradalom első napjaiban csak a Keleti pályaudvar környékén alakult ki nagyobb ellenálló csoport. Az itteni felkelők szálláshelye a Baross tér 19. számú épületben volt. Október 28-ától Pásztor Gyula és Pásztor Sándor (nem testvérek) parancsnokságával mind szervezettebbé vált a fegyveresek tevékenysége. A Baross tériekhez számos egyetemista is csatlakozott, akik stencilgépekkel nagyarányú propaganda-tevékenységet folytattak. Más felkelő egységek is felhasználták ezt a lehetőséget, ám lényegesen csekélyebb intenzitással. Amikor megalakult a nemzetőrség, Nickelsburg László műszerész vette át a főparancsnokságot, de a csoport vezetésében továbbra is fontos szerepet játszott a két Pásztor és Balogh László, civilben csatornatisztító. November 1-jén a Baross tériek részt vettek a Gyűjtőfogház foglyainak kiszabadításában.

Október 27-29 között számos újabb VII. kerületi fegyveres csoport alakult. A Csenyery utcai tanács épületében székelt, pártmegbízásból, Hegedűs István elnöklétével, a kerületi Forradalmi Bizottság. Ugyanebben az épületben rendezkedett be Steiner Lajos szállítómunkás is fegyveres csoportjával. Így a felkelő egységet több „megbízható elvtárs,” rendőr befolyásolta, de a csoport összetétele folyamatosan változott. Steinerék az egyik belügyi helyiségből számos titkos dossziét vittek el, de felhasználásukra már nem nyílt módjuk.

A „Farkas” – vagy „Wesselényi” csoport (Kovács Dezső és Drbál Ferenc parancsnoksága alatt) a tanács épületében lévő fegyveresektől leválva előbb a kerületi rendőrkapitányságra, majd 30-án egy Wesselényi utcai épületbe került. Mivel az FKgP igényt formált a helyiségükre, 1-jén az Almássy térre települtek át. E szálláshelyüket 3-án, stratégiai okokból, a Royal Szállóra cserélték. Mivel a csoport vezetői úgy érezték, hogy nemzetőrségüket katonai szakképzettség nélkül nem tudják irányítani, felvették a kapcsolatot Solymosi János és Döbrentei Ernő ezredessel, akik tanácsokkal, tanácsadókkal látták el őket.

A VII. kerületi rendőrkapitányságon és a pártházban is kialakult két nagyobb nemzetőri csoport Csabai László rendőrfőhadnagy, majd Bencze László, illetőleg Nemeskéri József diszpécser és Drabant József őrnagy vezetésével. Az előbbiben rendőrök voltak többségében, az utóbbiban – amelyet „Kossuth csoportnak” is neveztek – katonák. Ezek a VII. kerületi csoportok mind századokra, szakaszokra, rajokra tagozódtak.

Kívülük kisebb létszámú fegyveres egységek tartózkodtak az EMKÉ-ben, a Hársfa utcai KIOSZ-épületben, a Klauzál téren, valamint a Garai utcában.

A nagyobb VII. kerületi csoportok vezetői szerephez jutottak a nemzetőrségi tárgyalások során. Drbál Ferenc az Operatív Bizottság tagja lett. Az összes csoport képviselői közül csak a Baross tériek szavaztak a sztrájk fenntartása mellett.

A VII. kerületi forradalmárok felkészültek a szovjet támadásra: november 3-án délután a kerületi nemzetőr-parancsnokok és katonai tanácsadók összegyűltek a Baross tériek bázishelyén és Nickelsburg elnökletével védelmi tervet dolgoztak ki. Megállapodtak abban, hogy a Baross téri csoport a Keleti pályaudvar környékét biztosítja, a „Farkasok” átteszik központjukat a Royal Szállóba és a pártépületben lévőkkel együtt ellenőrzésük alatt tartják a Lenin körutat a Majakovszkij utca és a Rákóczi út között, valamint az Almássy tér környékét, a Hársfa, a Majakovszkij, a Rottenbiller és a Wesselényi utca által határolt területet pedig Steinerék felügyelete alá helyezik. A tervet a parancsnokok jóváhagyták. (Abban egyébként nem tudtak megegyezni, hogy ki legyen a kerületi főparancsnok.)

A legnagyobb VII. kerületi csoport Baross téri ellenállása viszonylag hamar összeomlott. Ebben része lehetett annak a körülménynek is, hogy Nickelsburg főparancsnok – valószínűleg a végeláthatatlan sorokban közeledő szovjet harckocsik láttán – a harc vétele ellen foglalt állást, s mivel parancsnoktársai nem értettek egyet vele, lemondott és eltávozott. A bázishelyet és a környező épületet a páncélosok szétlőtték, mire a felkelők nagy része hamarosan befejezte a fegyveres ellenállást, de a többiek szétszóródva folytatták a harcot. (Bázishelyeik a Landler Jenő utcában, a Garai téren és a Divatcsarnokban voltak.)

A Lenin körúti szakaszon napokon keresztül eredményes harcot folytattak a felkelők. November 6-án Steiner Lajos parancsnoksága alatt összeolvadtak a csoportok, központjukat a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium épületében rendezték be. A szomszédos kerületekből csatlakoztak hozzájuk Sipőcz József Vajdahunyad utcai harcosai, valamint az Eötvös utcai csoport egyik részlege. Kilencedikéig-tizedikéig tartották magukat, majd kb. százan a Szabadság-hegyre siettek, hogy Király Béla irányítása alatt folytassák a harcot. Erre azonban már nem került sor.

Egy zuglói nemzetőrséghez tartozó, zömmel VII. kerületiekből álló fegyveres csoport, Klauber István vezetésével november 4-5-én a Thököly út 44. sz. bázisáról eredményes harcot vívott a szovjetek ellen.

VII. kerületi felkelők közül került ki a legtöbb fegyvertelen ellenálló. Nagyarányú röpcédula-terjesztéssel, külföldre is kiterjedő szervezkedéssel próbálták meggátolni a régi-új hatalom kiépülését.

A Széna téri felkelők

A Margit híd budai hídfőjénél október 24-25-én a felkelők hídőrséget szerveztek. Ezek a fegyveresek hozták létre 26-27-én a Széna téri csoportot (a budai oldalon ez a terület volt stratégiaileg a legfontosabb). Harc nélkül foglalták el a metró-építkezés munkásszállóját és a Margit fogházat. A szovjet páncélosok ellen barikádokat építettek, amelyeket a Déli pályaudvarról odatolt vagonokkal erősítettek meg. A csoport vezetője az 59 éves Szabó János gépkocsivezető lett, akit 28-án ténylegesen is megválasztottak, sőt másnap a Dudás József kezdeményezésével és elnökletével megalakuló 29 fős Magyar Nemzeti Bizottmánynak is tagja lett. Bár Dudás a budai forradalmi erők főparancsnokává nevezte ki, Szabó csak a Széna tériek vezetését vállalta. A fegyveres csoport irányításában fontos szerep jutott Bán Róbert rádiótechnikusnak és egy volt jugoszláv partizánnak, Ekrem Kemál művezetőnek is. Ebben a régióban egyébként korántsem voltak olyan súlyos harcok, mint pl. az Üllői út környékén. A Széna tériek vezetői még a fegyverszünet előtt tárgyalásba bocsátkoztak a Bem Laktanya tisztjeivel, akik fegyverletételre akarták rávenni a felkelőket, de végül abban állapodtak meg, hogy közösen működnek közre a rendfenntartásban. Miközben tárgyaltak, egy szovjet-magyar támadás ideiglenesen elűzte a térről a civil fegyvereseket.

A fegyverszünet idején a Petőfi laktanya katonái segítették a fiatal felkelők kiképzését. Október 30-31-én a csoport ellenőrzési területe sokszorosára növekedett, mivel „Szabó bácsiék” kezükben tartották a kerületi párházat, a Statisztikai Hivatalt, a Bécsi kapu környékét, a Szovjetunióba került pártvezetők villáit, sőt a Hűvösvölgyi ÁVH-s objektumot is. Egyik akciójukkal a III. kerületi párházat is elfoglalták. Nem jött létre azonban tényleges együttműködés a Butkovszky Emánuel vezette II. Kerületi Katonai Forradalmi Bizottmánnyal, amely a Fő utcai Katonai Ügyészség és Bíróság épületét tette székhelyévé. Szabóék új központja a Maros utcai, kiürült ÁVH-s laktanya lett, de egy kisebb részleg Ekrem Kemál irányításával a Széna téren maradt. A forradalom alatt az ÁVH-sokra és vezető pártfunkcionáriusokra vadászó összes „különleges csoport” közül a Széna térieké szerezte a legnagyobb zsákmányt, amikor elfogta Marosán Györgyöt, az MDP PB tagját. A Széna tériek sajátos részlege volt az úgynevezett „Bányász-brigád” (vezetői Rusznyák László és Czimmer Tibor bányászok). A „brigád” a Pilisben több rendőrőrsöt, munkásszállót foglalt el, majd felszabadították a csolnoki rabmunkahelyet is.

November 2-án téves tájékoztatás miatt ÁVH-sokat keresve 70-80 Széna téri felkelő megszállta a Külügyminisztérium épületét, ahol erőszakoskodtak a tisztviselőkkel, feldúlták a helyiségeket, majd – ugyancsak tévedésből – tűzharcba kerültek az épületet biztosító részleggel. Személyi sérülés nem történt, de jelentős anyagi kár keletkezett. Végül a felkelőket a helyszínre érkező Király Bélának sikerült távozásra bírnia.

A csoport, főleg Szabó János és Sillay Rudolf gépkocsivezető révén, részt vett a karhatalmi bizottsági, a nemzetőrségi értekezleteken. Sillay az Operatív Bizottságba is bekerült. A Dudás által aláírt „nemzeti bizottmányos” nemzetőr-igazolványokat le kellett cserélniük a Kopácsi névvel hitelesített főkapitánysági igazolványokra.

A „Bányász-brigád” november 2-án Bécsbe indult szállítmányokért, de Győrben Szigethy Attila (a Dunántúli Nemzeti Tanács elnöke) tanácsára Szombathelyre mentek,

hogy támogatást nyújtsanak a helyieknek a forradalmi bizottságok megszervezésében. Akkor azonban már a szovjetek is bevonultak a dunántúli városba, és 4-én hajnalban – a helyi határőrtsztek segítségével – Rusznyákékat fogságba ejtették.

Aznap délelőtt a Déli pályaudvarnál is megjelentek a szovjet páncélos alakulatok. A felkelők a Maros utcai bázist kiürítve a Széna térnél próbálták feltartóztatni a szovjete-
ket, majd részlegekre oszolva Pesthidegkútra vonultak. Király Béla Nagykovácsiban lé-
vő csapataihoz akartak csatlakozni, de mivel a nemzetőr parancsnok Szabó megmaradt
csoportját gyengének találta, nem támogatta a fegyvereseik egyesítését. Solymárnál a
szovjetek gyűrűbe fogták a Széna térieket, akik nem adták meg magukat és csak 7 fős
vesztesség árán tudtak megmenekülni. Ezután Szabó János feloszlatta a csoportot.

A csepeli és a pesterzsébeti felkelők

A Gubacsi híd két oldalán, Csepel északi és Pesterzsébet északnyugati részén lévő
összefüggő területen (a két kerület központjában), szintén jelentős civil fegyveres cso-
portok alakultak ki, mindkét oldalon egy-egy tekintélyes parancsnok irányításával. A
fegyverszünet idején a két nemzetőrségi csoport egységesebb, centralizáltabb lett, mint a
központi kerületek hasonló alakulatai. Csepelen és Pesterzsébeten is lényegesen nagyobb
volt a katonaság szerepe, mint másutt, mivel nagy létszámban, önálló alakulatként vettek
részét a fegyveres eseményekben. Más régiókban a tisztek tanácsadóként, vagy a civil
csoportokba olvadva tevékenykedtek. A két kerület nemzetőrségi egységei kapcsolatot
tartottak egymással, de egyelőre nem tudjuk, mennyire hangolták össze akcióikat.

Csepelen a forradalom első szakaszában a civil felkelők nem a szovjetek, hanem a
magyar fegyveres szervek ellen harcoltak. Először, október 24-én reggel, a kiegészítő
parancsnokságot támadták meg, de a rendőrkapitányságról érkező belügyiek harcokcsi-
val kimenekítették a katonákat. Másnap a pártbizottság épületébe hatoltak be, az iratokat
átkutatták, kidobálták, elégették. Ezután a fegyverhez jutott felkelők egy része a Boráros
tér környékén felvette a harcot a szovjetek ellen.

Mire 26-án visszaértek, társaik már elfoglalták a rendőrkapitányságot, a rendőröket
lefegyverezték és távozásra kényszerítették. Ebben az épületben Buri István és Sente
Károly parancsnokságával jött létre egy felkelő csoport. Huszonhetedikén este azonban
magyar katonai és gyári karhatalmi alakulatok ideiglenesen visszafoglalták a rendőrka-
pitánysági és a pártbizottsági épületet és 70 foglyot ejtettek. A többiek visszavonultak a
Királyerdőbe, ahol Sorn Károly vezetésével 25-26-ától a Szent István úti iskolában, ké-
sőbb a közeli kultúrházban is szerveződött egy fegyveres csoport. Segítségével a követ-
kező éjjel meghátrálásra kényszerítették a gyári katonai alakulatokat.

A fegyverszünet idején Csepelre került egy légvédelmi tüzérezred, amelynek néhány
tiszte felvette a kapcsolatot a civil fegyveresekkel.

Október 29-én a csepeli Nemzeti Bizottmány gyűlésén Major Ernő őrnagyot válasz-
tották meg a helyi nemzetőrség parancsnokául, helyettese a civil erők vezetője, Buri Ist-
ván lett. A Főkapitánysággal rendszeres kapcsolatot tartottak, Major részt vett a nemzet-
őrségi üléseken. Egyik beosztottja, Andi József hadnagy három nemzetőrszázadot
szervezett a szigeten. A Királyerdőt továbbra is Sorn Károly egysége biztosította, Felső-

Csepelen Szücs Károly parancsnoksága alatt a második század teljesített szolgálatot, Lukács András csoportját pedig a „belső őrség” feladatával bízták meg.

A szovjetek november 4-én azonnal elfoglalták a Csepelen tartózkodó tüézrezred egyes tüzelőállásait (más állásokat már az első támadásuk (október 26-27.) óta nem engedtek ki a kezükből). A megmaradt lövegeket a nemzetőr-parancsnokság a fontosabb stratégiai pontokon vonta össze. A katonák vezetője Kőrösi Sándor főhadnagy, a civileké Buri István volt. Ők az alapvető stratégiai kérdésekben sem értettek egyet, mivel Kőrösi csak önvédelmi harcra gondolt, Buri viszont az elhaladó szovjet páncélosok megtámadása mellett érvelt. Mivel a civilek voltak többségben, megkezdték a harcot, és komoly veszteségeket okoztak az intervenciós csapatoknak. Az ellenálláshoz végül csatlakoztak a tisztek is, és a többi felkelő csoporthoz képest erős tüzerővel rendelkező csepeliek a szovjet repülőkre is lőttek. A pesterzsébetiektől robbanóanyagokért cserélt sorozatvetővel a tököli repülőter kifutóját vették célba. A gyalogsági támadást megelőzendő felrobantották a városrészbe tartó utakat, ezzel is késleltették a szovjet behatolást. Néhányan indítványozták a Lakihegyi Rádióadó és a Gubacsi híd megsemmisítését is, de kisebbségben maradtak. Később a harcokcsik bevonulását a Vasműből kitolattott vagonokkal, tartálykocsikkal akadályozták meg. A szovjetek mindinkább megerősödő támadása ismét megosztotta az ellenállókat: a tisztek nem látták értelmét a további harcnak. Buri ezt a felfogást 7-én még hazaárulásnak minősítette, de másnap már ő is Bécsből javasolta, hogy folytassák a harcot. Csepelen 9-én reggel a szovjetek végleg felszámolták a fegyveres ellenállást.

A csepeli parttal szemben, a pesti oldalon, Pesterzsébeten, Pestlőrincen és Soroksáron a spontán módon összeverődött felkelők már a forradalom első napjaiban szembekerültek a szovjetekkel, mivel igyekeztek megakadályozni, hogy azok behatoljanak a város központjába. Később a Jutadombnál és környékén a kiskunhalasi gépkocsizó lövészezreddel is felvették a harcot.

Október 25-26-án Pesterzsébeten a civil fegyveresek elfoglalták a XX. kerületi párt-házat, a tanácsházat, majd a rendőrkapitányságot. Oltványi László vegyészt választották vezetőjüknek, később a kerület nemzetőrparancsnokának is. A környéken lévő fegyveres csoportok szintén Oltványiékhoz csatlakoztak, így Pesterzsébeten szervezték meg legkorábban (még a tüzszünet kihirdetése előtt) a fegyveres forradalmárok központi irányítását.

A fegyverszüneti időszakban nemzetőr egységek szerveződtek a tanács épületében (Kálmán Béla hadnagy vezetésével), az Attila utcai iskolában (Tóth Ferenc irányításával), a Török Flóris utcában, a Szitás utcában, a Gubacsi hídnál és a Jutadombnál. Oltványi a körzeti rendőrörsre is küldött civil erőket (Gyergyói Ferenc parancsnoksága alatt), akik az ottani rendőrökkel közösen teljesítettek szolgálatot. Ebben az időben Pesterzsébeten a nemzetőrség keretén belül különböző fegyveres forradalmi szervek alakultak, például a Forradalmi Ifjúsági Szövetség Oláh Ödön vezetése alatt, és a Nemzeti Bizottság, amelyet egy Fux nevű személy irányított.

November 1-2-án a pesterzsébeti nemzetőrök hathatós támogatást kaptak: az esztergomi légvédelmi tüzéosztály a Jutadombon és a Soroksári úton tüzelőállást foglalt el, hogy lövegeivel akadályozza a szovjet csapatok visszatérését Budapestre. Negyedikén, miután Oltványi kijelölte a nemzetőrök harcálláspontjait, a civil és a katonai erők a kerület több pontján együttes erővel csaptak össze a szovjet csapatokkal. Főleg a Juta-

dombnál, a Hangyadombnál, a Török Flóris utcában és a Határ úton folytattak eredményes harcot. A civilek kézfegyvereken kívül két légvédelmi ágyúval és egy sorozatvetővel is rendelkeztek. Az utóbbival a Népligetben és a Mester utcában elhelyezett szovjet páncélosokat vették célba. A szovjet behatolást azzal is nehezítették, hogy felrobbantották a Nagykörösi út burkolatát.

A fővárosban itt tartott legtovább a fegyveres ellenállás. November 10-11-én a nemzetőrség feloszlott, és befejeződtek a harcok.

Epilógus

Budapesten a fegyveres események következtében kb. 2200 fő halt meg, ennek kb. a 34,5%-a a VIII-IX. kerületben, kb. 12%-a a VII-XIV. kerületben, 8,5%-a a XX.-XXI. kerületben. (A II. kerületben jóval kevesebb áldozat volt.) Arról nincsenek adatok, hogy hány felkelő esett el a harcokban, csak azt tudjuk, hogy a halálos áldozatoknak több mint a fele fizikai dolgozó volt, márpedig a fegyveres ellenállók főként ebből a rétegből verbuválódtak. A Szovjet Hadsereg kb. 670 főt veszített.

A budapesti kórházakban, rendelőintézetekben, és más egészségügyi létesítményekben kb. 17 000 sebesültet kezeltek.

Az 1956-os cselekmények miatt bírói ítélet alapján 229 személyt végeztek ki, 51 %-uk, vagyis 117 fő vett részt a fegyveres harcokban.

Még felbecsülni sem tudjuk, hogy a több mint 180 000 főnyi emigráns közül hányan vehettek részt a fegyveres felkelésben. A civil fegyveresek négy legfrekvenciáltabb körzetéből a forradalom leverése után valószínűleg a felkelő csoportok tagjainak mintegy egyharmada hagyta el az országot.

IRODALOM:

Berecz György és társai: Hadtörténelmi Levéltár (HL) 0106/57.

Dudás József és társa: HL 0115/56.

Fáncsik György és társai: Fővárosi Bíróság (FB) 2844/75.

Fónay Jenő és társa: FB 8023/58.

Futó János és társai: FB 1649/64.

Galgóczi Zoltán és társai: FB 2540/75.

Gyergyói Ferenc és társai: FB 8039/58.

Iván Kovács László és társai: Pest Megyei Bíróság 002/57.

Körösi Sándor és társai: HL 742/57.

Kálmán Béla és társai: HL 071/59.

Kovács Dezső és társai: HL 278/58.

László Béla György és társai: HL 432/58.

Mecséri János és társai: HL 031/58.

Nagy József és társai: HL 451/89.

Nickelsburg László és társa: FB 925/91.

Okner Sándor: FB 1900/58.

Onestyák László és társai: FB 5652/57.

Palotás József és társai: FB 3308/57.

Péché Géza és társai: FB 306/90.

Rusznayák László és társai: FB 2383/57.

Schmidt László és társa: FB 2834/57.

Sillay Rudolf: FB 4987/57.

Steiner Lajos és társai: FB 8009/58.

Szente Károly és társai: FB 3563/59.

Szirmai Ottó és társai: FB 622/89.

Toracz Sándor és társai: HL 284/58.

Tóth Ferenc és társa: FB 1740/57.

Váradai Gyula és társai: HL 0039/58.

Viniczai János és társai: FB 9235/61.

Wittner Mária és társai: FB 8046/58.

Az 1956-os Intézet kézikönyve. Budapest, 1996. III. k.